

feministisk hållbar utveckling efter kriget i guatemala

juan velasquez

Under de senaste åren har ett stort arbete gjorts för att driva en hållbar utveckling runtom i världen. Ekologiska frågor har alltid väglett debatten och stora delar av åtgärderna. En del av debatten har handlat om de så kallade obekväma sanningar som bland annat Al Gore uppmärksammade och som resulterade i att han tillsammans med FNs klimatpanel fick Nobels fredspris 2007. Nobelkommittén har genom åren utsett ett flertal vinnare för deras insatser om allt från att hindra spridningen av kärnvapen, fattigdomsbekämpning genom mikrorediter, fattiga kvinnors hantering av jordbruk i Afrika och kvinnors rättigheter i muslimska länder. År 1992 gick fredspriset till Rigoberta Menchú från Guatemala för arbetet med ursprungsbefolkningens kulturella rättigheter, när landet befann sig mitt i ett inbördeskrig.

Det kvarstår naturligtvis många frågor om fred och hållbar utveckling, till exempel de som behandlar hur de patriarkala krafter som ligger bakom nästan alla krig i världen driver kvinnor från sina livsmiljöer såväl som förnekar kvinnor deras politiska, sexuella, ekonomiska och kulturella rättigheter. När ett samhälle tvingats uthärda krig och diktatur blir de patriarkala krafterna som underliggjer de ekonomiska och militära eliterna särskilt långlivade. Ofta söker de legitimitet med hjälp av den rädsla

som institutionaliseras under krigstiden.

Under november 2007 lanserade skotillverkaren MD en kampanj för att sälja sina produkter. Kampanjen gick under devisen »Skor som är som döden» – *zapatos que estan de muerte*. Bildreklamen för produkterna använde sig av döda kvinnor. På en bild satt en kvinna på en soffa med armar och ben spretande åt alla håll och skorna kunde ses i förgrunden. En annan bild visade en död kvinna på bårhuset med benen helt utsträckta och fötterna klädda med ett par skor av den nya kollektion som företaget ville sälja. Reklambilderna fanns uppsatta på stora reklampelare på offentliga platser i städerna och i dagstidningar.

Bilderna summerar och på samma gång satte igång en omfattande debatt om kvinnors position och utsatthet i det guatemalanska samhället. Den feministiska rörelsen tyckte att det var bedrägligt att storföretag hade så svårt att komma till insikt om den allvarliga situationen med kvinnomorden i landet. De påminde om att de 3 500 kvinnomord under fem år måste tas på största allvar och framhöll att kvinnomorden blir ännu värre genom att utnyttja mördade kvinnor som rekvisita i sin reklam för skor. Kvinnorörelsen tyckte också att reklamkampanjen var både ett respekt- och smaklöst sätt att kränka de anhöriga till mördade kvinnor.

Mot denna bakgrund manade feministerna till solidaritet från företagare och massmedier. Men tyckte också att om företaget inte kom till insikt om situationen borde kvinnor avstå från att köpa skorna. De krävde från skotillverkaren MD en offentlig ursäkt som skulle framföras inte bara i Guatemala utan varhelst i hela Latinamerika där företaget säljer sina kollektioner. De lokala massmedierna anklagades också för bristande insikter om omfattningen av både kvinnovåldet och kvinnomorden i landet. Feministerna ställde krav på att medierna skulle ta ställning mot kvinnovåldet istället för att legitimera det med sin okritiska hållning till reklamkampanjer liknande den som pågick. I debatten lyfte feministerna också fram krav på att regeringen och kongressen snarast skulle ta fram en lag om etiska koder för den fria marknaden som förebygger att kvinnors värdighet kränks.

Den här artikeln handlar om hur kvinnor tar till vara sina politiska, sexuella, kulturella och ekonomiska rättigheter i nuvarande Guatemala och hur dessa rättigheter bör tas i beaktning för att driva en mer hållbar utveckling. Jag behandlar denna debatt genom att belysa fyra viktiga aspekter. Den första är *kvinnors delaktighet i politiken* med fokus på möjligheter för kvinnor att ta plats i den offentliga debatten med egen röst och egen agenda. Den andra och tredje aspekten handlar om *våld mot kvinnor* respektive *kroppspolitiken*. Behovet av den senare gestaltas inte minst av skokampanjens exploatering av kvinnor och deras kroppar (ända in i döden). Den fjärde aspekten handlar om en positionsbestämning kring *den ekonomiska liberalismen och jämställdheten*. Under debatten avkrävdes

gränser, både när det gäller användningen av våld och mord för att tjäna pengar på utsatta kvinnor och vad gäller politiska reformer. De senare avsåg otrygga anställningar och försvagningen av kvinnors förutsättningar att använda sig av sitt kulturella arv för att skapa och utveckla egna produkter och driva egna företag.

Kvinnor i den offentliga politiken

Andelen kvinnor som deltog som soldater i kriget för gerillans räknig uppgick till drygt 15 procent, ungefär hälften så många som i kriget i Nicaragua eller El Salvador (Luciak 2001). Trots detta var genusaspekterna mycket starkare i fredsavtalen i Guatemala än i de andra två centralamerikanska länderna. Den viktigaste aspekten när det gäller kvinnor och politik är att genomföra de reformer som blev överenskomna i samband med fredsavtalen och slå vakt om och utveckla de aspekter som gav kvinnor större inflytande i politiken.

Forskning om kvinnor valda till politiska församlingar visar att deras närvaro i dessa instanser ökade ganska ordentligt mellan 1984 och 1996 i alla länder i Centralamerika (Saint-Germain & Metoyer 2007). Författarna pekar på att några av orsakerna bakom ökningarna handlar om de ekonomiska och kulturella villkoren, valsystemets karaktär, närvaron av en social kris som bäddade för att kvinnor fick större plats samt påverkan av den internationella medvetenheten kring kvinnors underrepresentation i politiken. Författarna har också analyserat hur kvinnor påverkar lokala förvaltningsfrågor. Trots vissa förbättringar förblir dock kvinnors delaktighet i politiken mycket lågt.

För att komma tillrätta med kvinnors underrepresentation har den feministiska rörelsen ställt krav på att i vallagen införa kvoter. Feministerna anser att även om alla regeringar i landet hittills opponerat sig mot detta utgör sådana kvoter den enda lösning som återstår för att på sikt åtgärda problemet. De här insatserna ska kunna ses inom ramen för det allmänna arbetet med jämställdhetsintegrering i landet. Viktiga frågor i samband med detta är att följa upp konventionen mot kvinnodiskriminering i samhället (CEDAW), som dock inte har implementerats nämnvärt sedan landet ratificerade den 1989. I samma riktning finns också arbetet med Belem do Pará-konventionen, som också gått samma öde till mötes.

Säkerhet, trygghet och kvinnovåld

Mänskliga rättigheter är en mycket central fråga i Guatemala sedan decennier av inbördeskrig. Efter att ha uppmärksammat dessa rättigheter i allmänhet börjar kvinnors sexuella rättigheter synliggöras lite mer. Guatemala befinner sig i ett akut läge beträffande respekten för kvinnors integritet. Som redan nämnts är antalet kvinnomord i landet högt. Påtryckningar från människorättsorganisationer som Amnesty International under 2005, och i början av 2007 även från kongressen i USA, uppmanade regeringen att snarast ta fram en nationell plan för kvinnors trygghet och säkerhet såväl som att stärka rättsväsendet för att klara av femicidier och andra våldsbrott som begåtts mot kvinnor och som hittills varit straffria.

Speciell uppmärksamhet behöver riktas mot den straffrihet som är kopplad till våld mot kvinnor samt mot vilka aktörer som

reproducerar och uppmuntrar det. Våldtäkt och sexuell tortyr har varit vanligt förekommande i latinamerikanska krig. Sexuellt våld från arméstyrkor mot kvinnor har varit systematiskt även i Guatemala där våldtäkt blev vanligt förekommande i samband med räder mot gerillan på landsbygden eller när kvinnor tagits till förhör som misstänkta för att vara gerillasympatisörer (Leiby 2006). Bland internflyktingarna är många kvinnor i stort behov av upprättelse, erkännande samt ekonomisk och psykosocial kompensation för att bemöta konsekvenserna av dessa våldtäkter.

Parallellt med detta är det centralt att reda ut varifrån i den guatemalanska armén denna systematiska kultur av våld mot civila och mot kvinnor i synnerhet hämtar sin inspiration och uppmuntra till diskussion och debatt om det i offentligheten.

Trots att sexuellt våld mot kvinnor från väpnade grupper har en tydlig påverkan på kvinnors migration har de guatemalanska regeringarna sällan tagit initiativ mot detta inom sina väpnade styrkor. I den riktningen har FN arbetat fram resolutionen 1325-2000 om kvinnors rätt att delta i utformningen av säkerhetspolitiken under både krig, fredsförhandlingar och i efterkrigstider. Några viktiga kärnområden inom ramen för en jämställd säkerhets- och trygghetspolitik är att stödja sanningskommissionen, som inrättades i samband med fredsavtalen, att synliggöra kvinnovåldet under krigsåren. Likaså är det viktigt att stödja arbetet för att inrätta den Nationella kvinnopolisen, Lagen om erkännandet och integrerad befordran av kvinnan i samhället, Lagen för att förebygga, straffa och utrota våldet inom familjen, samt anslå tillräckliga resurser till CONAPREVI, det nationella samordnings-

organ för förebyggande av våld, i vilket flera kvinnoorganisationer medverkar.

Kroppspolitiken och kvinnors sexella rättigheter

När kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter diskuteras i diverse sammanhang är det oftast livslängden som tas som enda indikator på kvinnors »hälsa» (se World Economic Forum och UNDPs »mänsklig-hetsindex»). Männan framstår alltså som norm trots att kvinnors hälsa präglas av helt andra villkor. Kvinnors reproduktiva roller brukar bli obeaktade speciellt när dessa rättigheter har beröringspunkter med kvinnors kulturella rättigheter, till exempel utbildning om kvinnors rätt över sin egen kropp. I det guatemalanska fallet är det viktigt att koppla kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter till landets politik för befolkningstillväxt och familjeplanering samt till en politik för reproduktiv hälsa. I just dessa områden har varit svårast att uppnå en samhällelig konsensus. Trots enorma behov förblir dessa aspekter tabubelagda.

Det är därför viktigt att införa alla dessa aspekter i den *Nationella politiken för främjande av kvinnors utveckling* samt *Den nationella planen för lika möjligheter 2001–2006*. Utöver det måste båda politikområdena kompletteras med en socialförsäkring som ger anställda tillgång till företagshälsovård och som i synnerhet garanterar gravida kvinnor bra villkor för sitt yrkesarbete. Inom klädtillverkning i frizoner genom så kallade maquila-industrier liksom i den informella sektorn är nödvändigheten att tillfredsställa detta behov både mycket stor och akut.

Behovet av stöd för att ta fram tydliga

mål när det gäller sexuell upplysning och sexuell hälsa är enormt. Insatser i den riktningen bör utgöra en av de främsta prioriteringarna för internationell solidaritet överhuvudtaget. Det här området brukar ofta bli orört till förmån för de religiösa värderingar som tjänstemän i diverse förvaltningar har och som diskriminerar kvinnorna. Inte minst när det gäller grundskolor, kliniker och sjukhus inom religiösa församlingars regi kan det uppstå mycket kraftigt motstånd mot kvinnors rätt till preventivmedel, och mot hanteringen av oönskade graviditeter. Att arbeta fram en plan som ger staten rätt och möjlighet att kräva respekt för kvinnors sexuella rättigheter och se till att det följs upp i praktiken är en av de viktigaste frågor som kvinnorörelsen kämpar för i Guatemala idag.

Kvinnors kulturella- och ekonomiska rättigheter

Kvinnors försörjningsfrågor glömdes bort när män undertecknade fredsavtalet mellan gerillorna och regeringen 1999. För många kvinnor medförde kriget en total omkastning av deras arbets-, bostads- och utbildningssituationer, vilket påverkar kvinnors möjligheter att i praktiken utöva sina politiska rättigheter, inte minst för landets interna flyktingar.

I ett samhälle som det guatemalanska, som söker hitta sin egen utvecklingsmodell, borde den internationella solidaritetsrörelsen rikta mycket större uppmärksamhet åt frågan om den ekonomiska utvecklingens inriktning kan matcha de enorma behov som kvinnorna har. Större ansträngningar bör göras för att förstå huruvida den framtida välfärdsmodellen är kompatibel med de

postkoloniala, mångkulturella och postmilitaristiska villkoren. Hur kan man ur dem skapa en grund för demokratisk utveckling som gagnar män och kvinnor lika bra?

När det gäller de mångkulturella utmaningarna har de guatemalanska kvinnorna, inte minst forna gerillasoldater och överlevare från folkmordet på ursprungsbefolkningen mött kraftiga påtryckningar från myndigheterna. De pressar kvinnorna att lämna sina roller som kulturella väktare av mayatraditionerna (Eccarius-Kelly 2006). Olika statliga myndigheter brukar utmåla mayakvinnor som okunniga, som offer och som traditionsbundna. Ekonomiska traditioner som används av kvinnor i lokala kooperativ har dock visat sig vara framgångsrika för att bekämpa patriarkala, sexistiska, rasistiska och förtryckande handlingar från myndighetsutövare (ibid). Att utgå från och främja dessa erfarenheter och organisationer blir ett av de främsta målen för en internationell solidaritet som både berör jämställdhet och de diskrimineringsfrågor som ingår i CEDAW (The Convention for the Eradication of Discrimination against Women).

Beträffande de postkoloniala såväl som de postmilitaristiska förhållandena har utvandring och en vidare internationalisering medfört stora förändringar för landets ekonomi. Penningförsändelser (remissor) från de drygt 1,5 miljoner guatemalaner som under krigsåren och efter emigrerade till USA har fått stor betydelse för samhällets ekonomi. Dessa emigranternas försändelser står för elva procent av landets BNP. För de kvarvarande släktingarna utgör dessa medel en stor möjlighet. Större ansträngningar borde göras för att erbjuda penningmottagarna bra möjlighet att lära sig grundläggande

kunskaper i hushålls- och företags ekonomi. Remissornas storlek skulle kunna likställas med en mikrokredit. Mycket kan vinnas på att i sammanhanget använda sig av kunskaper från arbete med mikrokrediter i Afrika, Asien och andra håll i Latinamerika. I kombination med utvandrarernas utbredda kontaktnät i USA kan en bra hantering av remissorna bilda förutsättningar för en utveckling som möjliggör att fattiga grupper kan få en större plats i produktionen av varor och tjänster. Därmed kan utrymme skapas för nya arbetstillfällen inom den formella ekonomin.

En politik för att gå från informell ekonomi till formell ekonomi med hjälp av remissorna borde vila på regeringens bestämda intervention. Regeringen bör ta i beaktning en kombination av gynnsamma skattevillkor och kunskapsstöd som underlättar och möjliggör för penningmottagarna att etablera och driva företag. En viktig del av eventuella insatser inom ramen för en internationell solidaritet borde ägnas åt att identifiera denna potential och sträva efter att uppmärksamma och stödja den guatemalanska staten att ta fram en politik mot feminiseringen av fattigdomen.

Avslutning

Utom all tvivel medför alla former av krig förödande konsekvenser för en hållbar utveckling av våra livsmiljöer. Dessvärre går krigets konsekvenser ännu djupare in i de strukturer som cementerar en orättvis fördelning av samhällets resurser när vi ser det genom kvinnors situation och deras politiska, sexuella, ekonomiska, och kulturella rättigheter. Diskussionen om en hållbar utveckling behöver beakta betydelsen av att

säkra kvinnors rätt att bestämma över sin egen kropp, ekonomi, kultur och politiska delaktighet. Detta utgör ett viktigt steg för

att betala den ekologiska och den sociala skulden och för att driva en hållbar utveckling som kommer alla till gagn.

Referenser

Eccarius-Kelly, Vera (2006) Mayan resistance: gendered opposition to state authoritarianism, Conference Papers – International Studies Association; Annual Meeting 2006.

Leiby, Michele (2006) Understanding gender-based violence in Latin American civil wars, Conference Papers – Western Political Science Association, Annual Meeting 2006.

Luciak, Ilja A (2001) *After the revolution: gender*

and democracy in El Salvador, Nicaragua, and Guatemala, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Saint-Germain, Michelle A & Cynthia Chavez Metoyer (2007) Elected women and public policy in Central America, Conference Papers – Western Political Science Association, Annual Meeting 2007.

*Juan Velasquez är kulturgeograf och forskare vid Centrum
för genusstudier, Stockholms universitet.
E-post: juan.velasquez@kvinfo.su.se*